

Birinci Baskıya Önsöz

2005 yılında Cannes Film Festivali Jüri Büyük Ödülü'nü alan Jim Jarmush'un *Broken Flowers* (Kırık Çiçekler) filmi bir erişkinin kendi gençliğine bakışının özeti gibidir. Orta yaşlı Don Johnston, bir yandan her fırsatta soyadının "t" ile yazıldığını, yani farklılığını vurgulamaya çalışır, öte yandan kimseye bağlanamayan bir adamın sıradan yalnızlığını sergiler. Jarmush, Amerikan "bağımsız" sinemasının bu önemli temsilcisi, *Broken Flowers*'ta bir erişkinin kendi geçmişine, gençliğine dönüşünü ve kendini arayışını konu edinir: Yalnız ve depresif Don, son kız arkadaşı da onu terk ettiğinde gizemlere meraklı, beş çocuklu, üç işli ve tek kadınlı komşusu Winston'un yardımıyla geçmişine doğru bir yolculuğa çıkar. Hangisinin kendisine bir oğul verdiğini bilmediği beş eski sevgilisini, Holly Golightly'nin "There is an end" adlı şarkısının nefis yorumu eşliğinde, Amerika'nın uçsuz bucaksızlığında aramaya koyulur. Yirmi yıl önce birlikte olduğu bu kadınlar şimdi nerededirler?

Laura'yı bir araba yarışçısının dul karısı ve evde yarı çıplak doluşan bir Lolita'nın annesi olarak bulur. Bir zamanların hippie kızı Dora ise para canlısı bir emlakçının Laura Ashley tarzı döşenmiş evinde kapana kısıtlanmış bir eştir. Carmen, köpeğinin ölümünden sonra hayvanlarla konuşabildiğini fark etmiş ve bir hayvan iletişimcisi olmuştur. Dağ başında marjinal bir yaşamı seçen ve Don'a öfkelerini hâlâ unutmamış olan Penny, intikamını yıllar sonra onu dövdürerek alır. Bir diğer sevgili olan Michelle ise beş yıl önce bir araba kazasında öldüğü için Don ancak onun mezarını ziyaret edebilir. Bilgisayar endüstrisinden hayli para kazanmış, kadınlardan yana hep şanslı olmuş Don için "bugün", kendini aradığı bir yalnızlık zamanıdır. Evine dönerken yolda rastladığı ve oğlu olduğunu düşündüğü, kendisi gibi yollara koyulmuş bir gence, "Geçmiş geçti, gelecek henüz burada değil, burada olan şimdi" der. Der ama gencin arkasından geçmişini, yani kendi gençliğini yakalamak için koşturmadan da edemeyecektir.

Geçmiş geçti, ama destanlaştırılarak kimi zaman geri dönüyor. Gençlik-ergenlik dönemi o nedenle birçok erişkin için bireysel destanlarının kaynağını oluşturur. Bu anlatılarda dekor kimi kez okuldur (hangimizin bir Hababam Sınıfı anısı yoktur?), kimi kez mahalle yaşantısıdır (Tekin Aral'ın *Fırt* dergisinde tefrika ettiği Salacak maceraları nasıl unutulabilir?), kimi kez ise askerliktir (Robert Altman'ın 1970 tarihli MASH (Cephede Eğlence) filmi neden gişe rekorları kırmıştır?). Bu destanlaştırılmalarda geçmişin, geçmiş bile olsa, şimdide yeniden dile getirilmesi çabası vardır.

• • •

Ergenlik üzerine ilk kitabım 2000 yılında yayımlandı. Aradan geçen on yıl içerisinde ergen olanlar erişkinliğe geçtiler, çocuklar da ergenliğe. Ya erişkinler? Kimileri üretici ve üreyici yaşamdan yaşlılığa, emekliliğe geçti; kimileriye bu dünyadan ayrıldı. Hâlâ yaşamakta olan ve çalışmayı sürdüren erişkinler de var elbette. Onların ergenlerle ilişkileri sürdü ve sürüyor. Bazılarının evlerinde onları her zaman şaşırtan ve adamakıllı zorlayan ergen çocukları var. Evdekilerle yetinmeyen diğer bazılarıysa iş yaşamlarında da ergenlerle çalışmayı seçtiler. Bu satırların yazarı da bunlardan biri ve 1990'larda Paris'in Güney banliyölerinden birinde yer alan Clinique Dupré'de tanıştığı ergenlerle klinik çalışmalarına günümüzde de devam ediyor.

Evet, söz konusu klinikte Dr. Thérèse Lamour'un yöneticisi olduğu Roosevelt Birimi'nde başlayan bu çalışma yirmi yılını geride bırakırken, ergenlik üzerine yayımladığım bu ikinci kitap dolayısıyla ergenlerle çalışmayı yeğlememi sorgulayabilirim sanırım. Neden ergenlerle çalışıyorum? Ve bu çalışma bana ne kazandırdı bunca yılda?

Öncelikle elbette ergen psikiyatrisinin erişkin psikiyatrisine göre çok daha yüz güldürücü olduğunu söyleyebilirim. Erişkinlerin yıllardır süren kronikleşmiş sorunlarıyla karşılaştırıldığında şüphesiz çok daha kolay düzeltilebilecek klinik tablolar sunar bize ergenler. Ancak ergen ruhsallığının önceden belirlenemez olgular ortaya koyuyor olması, ergenlik dönemini hayli zorlu bir çalışma alanı haline getiriyor. Klinisyen için en beklenmedikle-

rin en beklenir olduğu bir dönemdir ergenlik. Riskler, tehlikeler hayli fazladır ama umutlar ve güzel sürprizler de çoktur. Erişkin ruhsallığın temel hatlarının netleştiği ve yeni dengelerin ya da dengesizliklerin olduğu yaşamın bu döneminin klinisyen için yarattığı en büyük güçlük karşı aktarım savrulmalarının şaşırıcılığıdır. Ergenle çalışırken altbenlik ve üstbenlik rüzgârlarının karmaşıklığı ve şiddeti dümene hâkim olmakta güçlük çeken bir gemiciye benzetir klinisyeni. Rüzgârın şiddetli olması iyidir, hızlı yol alınır çünkü. Ama çok daha fazla dikkatli olmak gerekli. Bu noktada, Winnicott'un ergen annebalarına önerisini anımsatmak isterim: Yaşamda kalmaya çabalamak. Ergen klinisyeni de fırtınada dümeni asla bırakmamak gerektiğini öğütleyen denizcileri dinlemelidir.

Ergenler, erişkinlerin daima yaşamda kalmasını ve dümeni asla bırakmamasını ister. Onlar bizi seviyor ve o nedenle böylesi güzel bir istekte bulunuyorlar. Peki, bizler ergenler için ne isteyebiliriz? Sigmund Freud analistlere tedavi edicilik ve eğitici olma gururlarını yasakladı. Wilfred Bion daha da ileri giderek analistin belleksiz ve arzusuz olmasını istedi. Ama şüphesiz merak dürtüsünü ve onu canlandırmak istemeyi yasaklamadı hiçbiri. Öyleyse ergen analisti, ergenden kendini ve elbette ötekileri merak etmesini isteyebilir. Çünkü biz de onları seviyor ve merakın yaşamsal dürtülerden biri olduğunu unutuyoruz. Dahası merak, kişinin kendisiyle ve ötekiyle ilişki kurması demektir ve o nedenle Eros tarafındadır. “Ben bunu neden böyle yaptım?”, “Nasıl bu duruma düştüm?” gibi güncelle bağlantılı sorulardan “Ben kimim?”, “İleride nasıl biri olacağım?” gibi daha genel ve varoluşsal sorulara kadar merak dürtüsünün bütün bu kıskırtmaları, yanıtlar bulunduğu kendi ruhsallığının çeşitli yüzlerini gösterir bireye.

Evet, ergenler birçok yüzle çıkar karşımıza. Biz erişkinlere düşen bunları olabildiğince görmeye çalışmaktır. Bu yüzlerin her biri ötekileri tamamlayan parçalardır. Erişkin yaşama geçildiğinde bu yüzlerden çoğu yok olup gidecek ya da silik izleri çoğu kez ancak analitik bir uğraş sırasında ortaya çıkacaktır. Erişkin analizlerinde ergenliğin neredeyse çocukluk dönemi kadar sorgulanmasının nedeni budur. Ancak unutmamak gerekir ki analitik uğraş yalnızca analizin değil, analistin de içinde bulunduğu bir ortak

çabadır. O nedenle, yalnızca ergenlerle çalışan analistlerin değil, erişkinlerle çalışan analistlerin de (kendi analizlerinde yeterince göremedilerse) karşı aktarımın dalgalanışlarında ve analizanlarıyla çalışmalarında ergenliklerinin artık silikleşen yüzlerini yeniden görebileceklerini söyleyebilirim.

• • •

Yıllar önce İstanbul Saint Joseph Lisesi'nde son sınıfında okurken, okul yıllığı Palmares'i hazırlayanlar arasında yer almış ve tüm arkadaşlarıma hitaben bir yazı yazmıştım. Bu yazıda Alman romantik yazarı Jean-Paul Richter'in "Anılarımız kovulamayacağımız cennetlerimizdir" sözüne yer vermiştim. Ayrıca onun "geçmişe değil bu hüznüm, şimdi için" seklindeki bir dizesini de anımsıyorum; yaşanan ana, şimdiye hüznü duymak, onu yitirecek olmanın bilincinde olmak. Belki belleğim beni yanıltıyor, Richter'e ait olmayabilir bu dize. Ama yanılmadığım şey, yaşamın bu önemli kavşağında, artık biten bir dönemin hüznünü yeni başlayacak olanın heyecanıyla birlikte yaşadığım. Bugün aynı lisede son sınıfı okuyanlar, diğer akranları gibi kısa süre sonra yaşamlarının önemli kararlarını verecek, bir meslek, bir gelecek seçecekler kendilerine. Benim artık ancak destanını yazabileceğim gençlik yıllarım, okulum, çocukluğumun mahallesi, askerliğim, arkadaşlıklarım, bugünün gençleri için kişisel mitlerini oluşturdukları güncel yerler, kişiler, yaşantılar ve şimdinin anları.

Ergenlik sırasında şimdi olarak yaşadığımız ve bugün eskiye ait anılar olarak belleğimizde kalan bu anlar çoğu kez destanlaştırmalarla canlanabiliyor ancak. Yıllar sonra ilkokuldan, ortaokuldan ve liseden arkadaşları günümüzün Facebook, Instagram gibi teknolojik destekleriyle yeniden bulmak, okul mezun derneklerine üye olmak, *petit pain* veya pilav günlerine gitmek, bu arayışların sonuçları. Böylece güncelin sıkıcılığında, geleceğin belirsizliğinden kurtuluyor ve anı cennetlerimize sığmıyoruz.

Ergenliğimizin yüzleriyle ise erişkin yaşamın kriz dönemlerinin en beklenmedik anlarında yüzleşebiliyoruz ancak. Analiz uğraşı ya da kimi zaman yaşamın tatlı ya da tatsız sürprizleri, bunu kolaylaştırıyor şüphesiz. Fotoğraf albümlerimizde bu yüzlerimizin

izlerini arayalım; çok şey bulacağımıza kuşku yok. Ben bir ergen klinisyeni olarak başka bir yol seçtim ve ergenliğimin yüzlerini ergenlerin yüzlerinde aramayı yeğledim. Çünkü “Geçmiş geçti, gelecek henüz burada değil, burada olan şimdi” ve ben, şimdiyi merak ediyorum!

Talat Parman
2010

Ergen Cinselliđi¹

GİRİŞ

Ergenlerle ilgili ilk klinik ve kuramsal yaklaşımların cinsellik dola-yısıyla olduğunu öğrenmek şaşırtıcı olmamalı. Sigmund Freud'un 1893'de Fliess'e yazdığı bir mektupta, "Eđer etkin ve zararsız doğum kontrol yöntemleri olsaydı iyi ailelerin genç erkekleri ve genç kızları arasında serbest cinsel ilişkilere izin vermek gerekirdi" dediğini biliyoruz. Freud'un bu satırları yazdığı 19. yüzyıl sonunda cinsellik evliliğe bağlı olarak kabul ediliyor, yani erişkin yaşamın bir parçası olarak görülüyordu; o dönemin ergenleri evlenene kadar cinsel perhiz yapmak zorundaydılar. Cinsel perhizin nevrozik sorunların ortaya çıkışında önemli rol oynadığını saptayan Freud'un nevrozların ortaya çıkışının engellenmesi için gençlere cinsel özgürlük önerdiği ortadadır.

Aradan yüz yıldan fazla süre geçtikten sonra bugün neredeyiz? Birçok soru sorarak başlayabiliriz bu zorlu konuyu ele almaya. İlk soru şu olabilir: Doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi, kürtajın yasal ve serbest olması bir yanda, ahlaki bakış açısındaki değişimler öte yanda; bütün bunlar bugünkü gençlerin cinselliğe yaklaşımını değiştirdi mi? Ve buna koştut olarak bir başka soru: Erişkinlerin ergen cinselliğine bakışı değiştirdi mi?

Bir başka soru da şu olabilir: Gençler artık cinselliklerini özgür bir biçimde yaşıyorlarsa erişkinlerin bu konudaki desteğine hiç mi gereksinimleri yok? Öte yandan gençlerin-ergenlerin cinselliklerini yaşamaları onları hemen erişkin kılıyor mu? Yüzyılın eğilimi olarak adlandırılan olgu nedeniyle *erinliğin* (*puberté*) eskiye göre çok daha önce başladığını biliyoruz. Çocukluk çağı hastalıklarının önlenmesi, bilinçli ve sağlıklı beslenme, spor olanaklarının artması ve cinsel uyarınlardaki artış, bu eğilimin nedenleridir şüphesiz.

1 MEF Okulları tarafından 1 Aralık 2007 tarihinde düzenlenen "Eđitimi Yeniden Düşünmek" başlıklı etkinlikte yapılan konuşmanın metni.

Öte yandan, topluma üreyen ve üreten bireyler olarak katılmanın koşulları giderek daha zorlu hale gelmekte, ruhsal ve toplumsal olgunluğa erişim günbegün çok geç yaşlarda gerçekleşmekte. Bedensel gelişimin giderek hızlanması ve erken başlamasına karşın, ruhsal ve toplumsal olgunluğun daha geç ortaya çıkmasının bireyi çok daha uzun ve zorlu bir sürecin içine soktuğu söylenebilir.

Burada, ergenler-erişkin ilişkileri bağlamında çok önemli bir başka soru da daha gündeme gelir: Ergenliğin daha erken başlaması, daha erken yaşlarda ve evlilik gibi toplumsal bir birliktelikle sonuçlanmadan cinsel yaşama adım atılması, ergenlerle erişkinler arasındaki sınırları silikleştirmiyor mu? Erişkinleri ilgilendiren bir başka önemli olgu daha var bu soruyu haklı kılan: Gençliğin, başka bir deyişle *yaşlanmama'nın* (*anti-aging*) moda olmasıyla erişkinlerin de gençler gibi hareket edip onlar gibi giyinmek ve görünmek istemeleri söz konusu artık. Yani bir yandan ergenlerin erişkin gibi olmaya eğilim göstermeleri, bir yandan da erişkinlerin ergenler-ergenler gibi olmaya ve davranmaya meyletmeleri söz konusu. Bu durum, kuşaklararası sınırların ortadan kalkmasına ve ergenlerin daha erişkin, erişkinlerin ise daha ergen görünmelerine, davranmalarına, dolayısıyla Ferenczi'nin işaret ettiği dil karışıklığı tehlikesine yol açmıyor mu?

Bu yazıda bütün bu sorulara ergenlik ve cinsellik ilişkisini ayrıntılı olarak inceleyerek yanıt vermeye çalışacağım.

ERGENLİK VE CİNSELLİK

Cinselliğin ergen bireyselleşmesinde oynadığı temel rolü vurgulayarak başlamak isterim. Ergenlik ve cinsellik sözcüklerinin yan yana gelmesi kimse için şaşırtıcı değildir. Çünkü erinlikle birlikte bireyde oluşan değişikliklerin merkezinde *dölsel* (*génital*) cinselleşmenin olduğu açıktır. Bu dönüşüm süreci bireyi bedensel, ruhsal ve toplumsal boyutlarında kökten sorgulamalara iter. Varlığın tümünü kapsar bu dönüşüm; o yüzden hem karmaşık hem de zorlu bir süreçtir. Aynı saptamalar cinsellik için de yapılabilir ve cinselliğin karmaşıklığının nedeninin varlığın tümünü kapsamı olduğunu söylenebilir. Çünkü bir cinsel ilişkiye yalnızca cinsel

organlar değil, bedenın tamamı ve elbette ruhsallık bütün varlığıyla katılır. Ergenlikteki değişim de zaten bedenın veya ruhsallığın belli bölümlerini ve parçalarını değil, tümünü kapsar.

Ergenlikte bedendeki değişim önce büyümekle başlar. Başlangıçta bazı parçaları büyür bedenın, sonra diğerleri. Büyümenin bir süreç olduğu ve dört beş yıllık bir süreyi kapladığı düşünülürse beden bölümleri arasındaki oranın her zaman aynı kaldığını varsaymak yanlış olur. O nedenle uzuvların uçlarının, yani ayak ve ellerin daha büyük olduğu, yüzdeki kemikli yapının belirginleştiği, kimi kez bir memenin ötekinden daha önce geliştiği, yani orantısızlığın başat olduğu erinliğin bu ilk dönemini “çirkin ördek” dönemi olarak adlandırabiliriz. Artık çocukluktaki uyumlu, oranlı ve sevimli bedenın geride kaldığını kabullenmek gerekir. Ön ergenliğe karşılık gelen bu zaman diliminde, nesnel olarak da fark edilebilecek bu sorunlara hormonal kökenli sıkıntılar, ergenlik sivilceleri, saçlı derideki yağlanmalar, kemik ağrıları vs. eklendiğinde, bütün bunlar, geçici bile olsalar, ergenliğin ergenin bedeniyle ilişkisini neden bozduğunu anlamamız kolaylaşır. Burada ergen açısından en önemli sorun, başına hayli “dert açan” bu dönüşüm sürecini kendi kendine başlatmamış olmasıdır. Ergen değişimi kendisi istememiştir, dahası bütün bunlar onun kontrolünde gelişmemektedir. Yani bireyin kontrolünün dışına çıkan bir durum vardır ortada. O yüzden, ergenlik bir oldubittidir!

EDİLGENLİK KORKUSU VE ARZU ARASINDA

Evet, ergenlik bireye, üzerinde kontrolü olmayan ve onu edilgen bir konumda tutan uzun bir sürecin sonunda erişkin bir beden sunmaktadır. Bedenin ergenlikteki bu hızlı, sorunlu, sıkıntılı değişimi bir edilgenlik duygusuna neden olur. Edilgenlik insanın hiç sevmediği bir duygudur, çünkü insanı dünyanın karşısında çaresiz kılar. Hele ergenler edilgenlikten ve onu çağrıştıran her şeyden özellikle nefret ederler. Aslında ergenin edilgenlik duygusuyla savaşımlı, ergenlik döneminde erişkinlerle yaşanan sorunların temelinde yatar.

Peki, edilgenlik duygusunun yarattığı bu gerginliğin nedeni

nedir? Neden edilgenlikten hoşlanılmaz? Özellikle ergenler, neden nefret ederler bu duygudan? Bunun yanıtı, edilgenliğin insana yaşamının ilk dönemlerindeki mutlak bağımlılık durumunu anımsatmasıyla ilgilidir. Sigmund Freud, insan yavrusunun yaşam kavgasına tam olgunlaşmadan (*prematüre*) başlamış olmasını *temel çaresizlik durumu (état de détresse-Hilflosigkeit)* olarak tanımlamıştır. Evrimsel süreçte insana en yakın canlılarda bile yavru hızlı bir gelişimle kısa süre içinde temel gereksinimlerini kendi kendine karşılayabilme olanağına kavuşurken, insan yavrusunun kendini tehlikelerden koruyabilmesi ve temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için aylara, hatta yıllara gereksinimi vardır. Bu da onu yakın çevresine ve özellikle annesine bağımlı kılar. Yenidoğan, dış dünyadan gelen zararlı ve tehlikeli uyaranları ancak ötekilerin ve başta annesinin yardımıyla uzaklaştırabilir. Yaşam savaşımının başındaki bu çaresizliği, ruhsallığında elbette önemli izler bırakacaktır. İşte bu nedenle, yaşamın daha sonraki dönemlerinde bireyin kendini içinde bulduğu her türlü edilgenlik durumu, ona başlangıçtaki bu temel çaresizlik halini anımsatacak ve hayli korku verici olacaktır!

Ancak edilgenliği yalnızca rahatsız edici, hatta korku verici yanıyla düşünmek yanlış olur. Yenidoğan, yaşamın ilk döneminde çaresizlik hali içindedir ve bundan hiç de hoşnut değildir ama tam da bu yüzden çok yakın, çok koruyucu ve çok sevgi dolu bir ilişkiyi hak eder. Yakın çevresi ve özellikle annesi onu bir ilgi, bakım ve sevgi kundağında büyütür. Yani neredeyse bu mutlak edilgenlik durumunun mükâfatıysa mutlak sevgi, ilgi ve bakım görmektir. Öyleyse edilgenlik duygusu *çiftedeğerli (ambivalence)* niteliklere sahiptir; yani korku verir, ama bir yandan da çekici, hatta arzulanacak kadar baştan çıkarıcıdır.

Ancak ergenlikte –baştan çıkarıcı ve çekici yönünü korusa da– ergenliğin korku kaynağı olması ağır basar. Çünkü ergenin kendini denetleyemediği bir sürecin içinde bulması, bu yeni durumun yarattığı dürtüsel uyarılmalarla baş edememesi, onlarla dolup taşmak kaygısını da beraberinde getirecektir. Ergen bu kez dıştan değil, içten gelen uyarımlara karşı çaresizlik içindedir. Bu nedenle ergenliği yaşamın ikinci çaresizlik durumu olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Birinci çaresizlik fetüs halinden bebek haline geçildiğinde, yani korunaklı anne karnından tüm tehlikelere açık

dünyaya düşüldüğünde, kısaca doğumdan sonra; ikinci çaresizlikse çocuk olmaktan erişkin olmaya geçiş süreci olan ergenlikte yaşanır. Yalnız yenidoğan ve ergen çaresizliklerinin nedenleri aynı değildir. Yenidoğan dışarıdan gelen tehlikelere karşı çaresizdir, oysa ergen kendine, kendi bedenine karşı, kontrol edemediği arzu ve dürtülerine karşı, yani içerisine karşı çaresizdir. Ergenliğin çaresizliği şu sorunun yanıtının verilebilmesiyle ilgilidir: Ergen kendi içinden gelen bu dürtüsel uyarımla baş edebilecek midir?

İşte o nedenle, kendisiyle baş edememek, kendi denetimini yitirmek ergenliğin en temel ve en korkulu düşlemidir. Bu kimi kez deli olmak, kimliğini yitirmek korkusu olarak dile getirilir, kimi kezse bedenın biçimsizleşmesi korkusu olarak ortaya çıkar. Veya bedeninde duygusal durumunu gösteren bazı olguların istemediği bir biçimde ortaya çıkması ergeni korkutur. Örneğin herkesin önünde yüzünün kızarmasından korkmayan ergen ya da plajda genç kızları gördüğünde penisinin sertleşmesiyle rezil olmaktan korkmayan erkek ergen var mıdır?

ÇARESİZLİKTE MAHREMİYETE

Bu saptamalar bizi ergenlikle birlikte baskın hale gelen bir duyguya, utanmaya götürecektir. Evet, ergenlikle birlikte utanma temel bir duygu olarak ortaya çıkar. Bir vurgu yapmak gerekirse bebeklikten çocukluğa geçilirken çekingenlik başattır, oysa ergenlikte ağırlığını hissettirmeye başlayan, farklı bir duygu olan utanmadır. Elbette burada utançla suçluluğu birbirine karıştırmamaya özen göstermek gerekir. Suçluluk üstbenlikle ilgilidir, utanç ise benlik idealiyle. Utanç, bir suç söz konusu olmadan içinde bulunulan durumu kendine yakıştıramamak demektir. Ergen söz konusu olduğunda bedeninden, onun görüntüsünden, duygularının ortaya çıkmasından utanmak, aslında saklamak istediği mahremiyetin gözler önüne serileceğinden korkmak, yani kendini utanç duyacağı bir durumda bulmaktan korkmaktır. Bu noktada, çağrışımlar oldukça önemli başka bir kavrama götürüyor bizi: Mahremiyet.

İnsanın doğumdan erişkinliğe doğru olan gelişim sürecini mahremiyetin gelişimi olarak da görebiliriz. Ancak hangi mah-